Universiteit
Leiden
The Netherlands

Over warmte, gezelligheid en ontspanning: positieve veiligheid in stedelijke uitgaansgebieden

Brands, J.

Citation

Brands, J. (2016). Over warmte, gezelligheid en ontspanning: positieve veiligheid in stedelijke uitgaansgebieden. *Tijdschrift Over Cultuur & Criminaliteit*, 6(3), 35-52.
doi:10.5553/TCC/221195072016006003003

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45881>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Over warmte, gezelligheid en ontspanning: positieve veiligheid in stedelijke uitgaansgebieden

Jelle Brands

Inleiding

Angst voor criminaliteit staat hoog op de wetenschappelijke en politieke agenda en wordt gezien als een belangrijk probleem in de samenleving (Doran & Burgess, 2012). Wanneer we om ons heen kijken, vinden we dan ook tal van maatregelen die hierop proberen in te spelen. Denk bijvoorbeeld aan cameratoezicht, (straat)verlichting en politie op straat. Opvallend is dat zulke maatregelen, en het denken over veiligheid meer algemeen, zich vooral richten op het terugdringen van angst voor criminaliteit. Het accent lijkt hiermee te liggen op negatieve gevoelens op straat. Beleid en onderzoek hebben er echter ook baat bij om angst voor criminaliteit af te zetten tegen, en te contextualiseren binnen, een breder palet aan ervaringen die zich voltrekken in het dagelijks leven van personen (Brands & Schwanen, 2014; Crawford, 2014). In lijn met een breder onderzoeksveld naar veiligheid (zie Schuilenburg, Van Steden & Oude Breuil, 2014) worden in dit artikel daarom meer positieve connotaties van het beleven van veiligheid onderzocht. Dit artikel richt zich daarbij op gebruikers van de pleinen en straten van de stad. Meer specifiek onderzoekt het artikel de positieve veiligheidsbeleving onder gebruikers van stedelijke uitgaansgebieden. Dit gebeurt vanuit een geografisch perspectief.

In de literatuur over veiligheid en stedelijk uitgaan – dat onder de noemer *Night Time Economy (NTE)* de afgelopen twee decennia in opkomst is – zijn minstens twee vertogen te onderscheiden. Het eerste vertoog richt zich op de stedelijke nacht als een tijdruimte voor vertier en vermaak, als motor voor de stedelijke economie (Lovatt & O'Connor, 1995; Chatterton & Hollands, 2003; Roberts & Eldridge, 2009). Het tweede vertoog richt zich op de 'donkere' kanten van het nachtleven. Daarbij wordt vooral breed onderzoek gedaan naar (alcohol)consumptiepatronen in de stedelijke nacht (Eldridge & Roberst, 2008; Jayne, Valentine & Holloway, 2008; Roberts, 2015; Brands, Schwanen & Van Aalst, 2014) en agressie en geweld (Chatterton & Hollands, 2003; Winlow & Hall, 2006; Hadfield, Lister & Traynor, 2009; Van Aalst & Van Liempt, 2011). Verschillende onderzoekers stellen dat deze gedragingen en ongeregelheden het imago van het uitgaansleven en de stad aantasten; ze zouden gevoelens van onveiligheid veroorzaken onder bezoekers, waardoor deze weg zouden blijven (Helms, Atkinson & MacLeod, 2007).¹ Een toename van toezicht en controle in het nachtleven gaat veelal gepaard met deze aanname. Daarbij kan worden gedacht aan de inzet van

1 Dit beeld wordt overigens genuanceerd door Hubbard (2005) en Williams (2008).

politie, cameratoezicht, private beveiligingspartijen, maar aan ook het opstellen van regels en regulering, zoals collectieve horecaontzeggingen en 'het weekend-arrangement'. Schuilenburg en Van Steden (2014: 4) merken in dat verband op dat onderzoek naar de relatie tussen toezicht en controle in de stedelijke nacht en veiligheid, agressie en geweld zich vooral richt op de rol van barpersoneel en portiers (Hobbs et al., 2003; Measham & Hadfield, 2009; maar zie ook Brands, Van Aalst en Schwanen (2015) voor de rol van politie en cameratoezicht).

Hoe controlemaatregelen zich verhouden tot het reeds aangestipte, meer positieve vertoog over de stedelijke nacht is veelal onduidelijk: versterken ze vertier en vermaak, en zijn ze in die zin dus ook aantrekkelijk voor bezoekers (die zich van geen kwaad bewust zijn)? Volgens verschillende onderzoekers zou de toename van toezicht en controle averechtse gevolgen kunnen hebben voor de sfeer en beleving van veiligheid onder stappers (Chatterton & Hollands, 2003; Van Aalst & Schwanen, 2009) en bepaalde groepen uitsluiten (Boogaarts, 2008; Measham & Hadfield, 2009). Andere studies, die zich overigens niet specifiek op het nachtleven richten, redeneren vanuit een tegenovergestelde optiek. Juist het gebruik van, en de levendigheid in, stedelijke (semi)publieke ruimten kan op een positieve manier bijdragen aan veiligheid (Van Melik, Van Aalst & Van Weesep, 2007; Németh & Schmidt, 2011; Franck, 2014; Huang, 2014) en via ontwerp en management beïnvloed worden (zie ook Jacobs, 1967). De spanning tussen de eerder genoemde insteek gericht op facilitering van vertier, vermaak, gebruik en levendigheid, met daartegenover de insteek die zich primair richt op het beheersen van 'excessen', maakt het nachtleven bij uitstek een interessante setting om nader onderzoek te doen naar veiligheidsbeleving.

Deze studie onderzoekt positieve (veiligheids)ervaringen van uitgaanders in stedelijke uitgaansgebieden aan de hand van de volgende vraagstelling: Wat zijn kenmerken van situaties waarbinnen (positieve) veiligheid wordt ervaren door bezoekers van stedelijke uitgaansgebieden? Het beantwoorden van deze vraag draagt bij aan de wetenschappelijke literatuur over factoren die een rol spelen bij de beleving van positieve veiligheid (zie Boers, Van Steden & Boutellier, 2008; Franck, 2014; Huang, 2014). Deze studie onderscheidt zich door de alledaagse belevingen en praktijken van uitgaanders centraal te stellen, waarbij de betekenis van dergelijke factoren in relatie tot andere sociale en fysieke kenmerken van plaats wordt onderzocht. Daarbij staat 'de gebruiker' (c.q. de uitgaander) als waardevolle en kennis hebbende informant centraal. Door veiligheid te onderzoeken binnen stedelijke uitgaansgebieden reageert het onderzoek tevens op de geconstateerde 'nachtblindheid' (Brunt, 2013; Van Liempt & Van Aalst, 2013) binnen stadsonderzoek.

Theoretisch kader

Angst voor criminaliteit

Sinds de jaren 1960 houden onderzoekers uit verschillende vakgebieden zich bezig met het bestuderen van angst voor criminaliteit (*fear of crime*). Wat het

begrip precies inhoudt en hoe het zo goed mogelijk gemeten kan worden, is nog altijd onderwerp van debat. Hale bijvoorbeeld stelt de vraag

‘is “fear of crime” simply measuring fear of crime or, perhaps in addition, some other attribute which might be better characterised as “insecurity with modern living”, “quality of life”, “perception of disorder” or “urban unease”?’ (1996: 84; zie ook Pleysier, 2010).

Hiermee onderstreept Hale het multidimensionale karakter van het concept *fear of crime*, wat de vraag oproept of de term passend is voor wat het wil meten. Het onderzoeksveld naar *fear of crime* maakt hierbij onderscheid tussen de inschatting van het risico om slachtoffer te worden van criminaliteit (*risk perception*) en de daadwerkelijke angst voor of zorgen over slachtofferschap (Hicks & Brown, 2013). De eerste benadering wordt daarbij veelal als een voorspeller van de tweede benadering gezien (Hicks & Brown, 2013). *Fear of crime* wordt hierbij gedefinieerd als de emotionele reactie op een situatie die als dreigend wordt ervaren, waarbij criminaliteit of zaken die personen daarmee associëren van belang zijn (Pleysier, 2010: 44-46). Ter discussie staat in hoeverre deze emotionele expressie altijd daadwerkelijk draait om angst of dat het mogelijk ook gaat om bezorgdheid, ongemak, enzovoort (Pain, 2000, 2009; Pleysier, 2010).

Door de jaren heen zijn er diverse verklaringen ontwikkeld voor het ervaren van angst voor criminaliteit. Een goed overzicht hiervan wordt geboden door Hale (1996), Pleysier (2010), Hicks en Brown (2013) en Oppelaar en Wittebrood (2006). Sociale en fysieke kwetsbaarheid van het slachtoffer worden als een van de vroegste verklaringen voor het fenomeen *fear of crime* gezien. Ook slachtofferschap wordt vaak gekoppeld aan een versterkt gevoel van angst voor criminaliteit. Hierbij gaat het zowel om direct als indirect slachtofferschap. Deze laatste vorm van slachtofferschap hangt samen met wat een persoon hoort van bijvoorbeeld vrienden en bekenden. Ook blootstelling aan de media wordt in deze context genoemd. Daarnaast wijzen auteurs op het belang van brede maatschappelijke ontwikkelingen (individualisering, globalisering, enzovoort) voor het verklaren van angst voor criminaliteit.

Ook bestaat er een verscheidenheid aan studies die kenmerken van de sociale en fysieke omgeving (direct) koppelen aan angst voor criminaliteit. Bijdragen vanuit de Chicago School hebben bij de ontwikkeling hiervan een belangrijke rol gespeeld, maar ook auteurs zoals Newman, Jacobs (en daarmee ook architecten als Le Corbusier en Moses), en Wilson en Kelling ('broken windows') spelen een prominente rol binnen deze stroming. De gebouwde omgeving als zodanig, maar ook de manier waarop deze is vormgegeven, blijkt van invloed op *fear of crime*. Voorts kan worden gedacht aan overlast en andere elementen die de 'leefbaarheid' binnen een zekere geografische eenheid (een straat, een wijk, enzovoort) aantasten. Op basis van deze literatuur kan ook begrepen worden hoe angst voor criminaliteit ruimtelijk variabel is qua verscheidenheid aan schaalniveaus. Doran en Lees (2005) tonen met hun studie bijvoorbeeld aan dat angst voor criminaliteit zich zeer lokaal kan uiten. Feministische onderzoekers wijzen in dit verband op de sociale betekenis van bepaalde omgevingen. Angst zou sociaal geconstrueerd

Jelle Brands

zijn en worden geprojecteerd op omgevingen zoals (donkere) parken of metro-stations en elementen daarbinnen die optreden als 'markers' voor onveiligheid (Koskela & Pain, 2000: 273).

Naar een meer inclusief en positief begrip voor (veiligheids)ervaring in stedelijke uitgaansgebieden

Dit artikel stelt zich tot doel angst voor criminaliteit af te zetten tegen, en te contextualiseren binnen, een breder palet aan (positieve) ervaringen die zich voltrekken in het dagelijks leven van personen. Daartoe wordt het concept 'veiligheidsbeleving' gehanteerd. In vergelijking met angst voor criminaliteit (*fear of crime*) is veiligheid een breder en een meer inclusief concept.² Anders dan bij angst voor criminaliteit bestaat er de mogelijkheid ook positieve dimensies van beleving in te passen. Hoewel in het verleden 'veiligheid' veelal (onterecht) gereduceerd is tot een 'dubbel negatief' (de *afwezigheid* van een situatie waarin personen zich onveilig voelen), kan de term ook recht doen aan meer positieve sensaties (Van Zuijlen, 2008). Positieve gevoelens die in de literatuur worden aangehaald – neem '*geborgenheit*' (Hutta, 2009) en '*comfort*' (Moran & Skeggs, 2004) – kunnen als zodanig in verband worden gebracht met veiligheid. McSweeney (1999) maakt in dit verband duidelijk dat doorgaans wordt gedacht in termen van '*security from*', het beschermen tegen iets of iemand. Hierbij ligt de nadruk sterk op het 'verwijderen' van dreiging:

'the common strategy is to exclude or minimize a threat from a place rather than to enhance or strengthen what is already present in that place and provide security for what is there' (Franck, 2014: 89).

Het tweede in bovenstaand citaat genoemd perspectief richt zich echter op 'enabling, making something possible' (zie ook McSweeney, 1999: 14). Met andere woorden: er zijn manieren mogelijk waarop veiligheid gemaakt, gevoed en versterkt kan worden vanuit de al aanwezige situatie, zonder terug te vallen in een negatieve opvatting van veiligheid. Hoe kunnen we beter begrijpen op welke wijze een dergelijke situatie en positieve beleving van veiligheid tot stand komt?

Assemblage en positieve veiligheidsbeleving

Franck biedt een aanknopingspunt voor het beantwoorden van voorgaande vraag door het belang te benadrukken van

'the individual characteristics of particular places and their occupants, on the need for local conditions to be supported or created, giving significance to what and who are already there and their relationships with each other' (2014: 97).

Haar inzicht sluit aan bij verschillende onderzoeken die veiligheid duiden in termen van relaties tussen een persoon en zijn of haar directe situatie waarin hij of

2 Dit kan tevens een nadeel zijn, zoals o.a. beschreven door Pleysier (2010) en Bakker (2015).

zij zich bevindt (Pain, 2006; Hutta, 2009; Brands et al., 2015). Emotie, angst bijvoorbeeld, wordt binnen een dergelijk relationeel raamwerk geduid als het ‘connective tissue that links experiential geographies of the human psyche and physique with(in) broader social geographies of place’ (Davidson & Milligan, 2004: 524). In een dergelijke benadering worden gevoel en emotie dus gezien als iets wat binnen relaties tussen een persoon en een omgeving tot stand komt, en dat constant wordt ge(re)configureerd en ge(her)waardeerd als zijnde een doorlopend proces tussen persoon en plaats (Koskela & Pain, 2000; Waitt, Jessop & Gorman-Murray, 2011). De eerder besproken verklaringen voor angst voor criminaliteit spelen daarbij in meer of mindere mate ook een rol. Dit betekent dat veiligheidsbeleving in de publieke ruimte van uitgaansgebieden als een situationeel en relationeel proces tussen persoon en plaats kan worden gezien (Brands & Schwanen, 2014). Relevant hierbij is dat deze visie zich niet beperkt tot een negatief veiligheidsbegrip.

Het relationele, situationele en procesmatige karakter van veiligheidsbeleving kan nader geduid worden aan de hand van het concept ‘assemblage’, zoals geïntroduceerd door Deleuze en Guattari in hun werk *A Thousand Plateaus* (1987).³ Volgens Anderson (2009: 80) maken individuen in hun dagelijks leven altijd onderdeel uit van assemblages die bestaan uit discursieve, menselijke en niet menselijke elementen. ‘Die elementen kunnen personen en greedschappen zijn, maar ook beelden, stemmingen, instrumenten, geluiden, gebouwen, organen of formulieren’, aldus Schuilenburg (2012: 145). Al deze elementen zijn van invloed op elkaar. Veiligheid wordt hiermee een eigenschap van een assemblage (Duff, 2014) – dat wil zeggen: van relaties die veiligheid ondersteunen dan wel onder druk zetten. Van belang is hoe Duff daarbij het onderscheid maakt tussen *good* en *bad encounters* (de samenkomst van elementen), en de implicaties die dat heeft voor *gevoel* en *handelen*:

‘good encounters involve the transfer of power from the affecting body to the affected body and so invest that body with joy and an increase in its power of acting, while “bad” encounters involve a decrease in the power of the affected body and so invest that body with sadness’ (2010: 885).

Volgens Anderson (2009) vloeien assemblages uiteen in meer algemene, versmolten affectieve atmosferen die individuen als het ware omgeven én includeren. Deze affectieve atmosferen zijn volgens hem nooit af, maar immer open om opgenomen te worden in individuele ervaringen, uitingen van gevoelens en een capaciteit tot handelen (zie ook Duff, 2010). Individen zijn dus altijd onderdeel, participant en maker van ‘atmosfeer’. Atmosfeer is daarmee niet iets wat over ons komt of ons gijzelt, maar iets waar aan deelgenomen wordt. Tegelijk ontstaat er

3 Binnen het huidige artikel is de ruimte beperkt voor een diepgaande analyse van het concept ‘assemblage’. Daarvoor wordt verwezen naar het originele werk van Gilles Deleuze en Félix Guattari. Ook het (Nederlandstalige) werk van Marc Schuilenburg (2012) is op dit punt inzichtelijk. Ben Anderson (2006, 2009) biedt daarnaast een reeks aan publicaties die op vrij toegankelijk wijze ingaan op het nut en de concrete toepassing van assemblages binnen wetenschappelijk onderzoek.

op basis van ‘atmosfeer’ een vocabulaire dat uitdrukking geeft aan het amalgaam van elementen, zoals beelden, stemmingen en geluiden. Positieve veiligheid zouden we langs deze weg kunnen duiden als (een) ‘uitdrukking’: het prettige gevoel en de capaciteit tot handelen die voortvloeien uit een ‘*good encounter*’ tussen genoemde elementen. Veiligheid kan als zodanig opgevat worden als een relationeel en situationeel proces waar positieve connotaties aan gekoppeld kunnen worden in termen van (atmo)sfeer. Het tegenovergestelde geldt voor situaties waarin veiligheid onder druk staat.

Binnen het kader van hun onderzoek in Nederlandse uitgaansgebieden suggereren Brands en Schwanen (2014) dat de veelheid aan ervaringen die *encounters* opleveren een onbewust karakter heeft en in relatie staat met vertrouwde of bekende situaties. Mensen denken daarbij niet constant aan hun eigen veiligheid; ze zijn vrij van zorgen en onbeperkt in hun handelen. Veiligheid kan hierbij als iets intrinsiek *positiefs* worden gezien. Hetzelfde onderzoek suggereert ook dat uitgaanders in veel gevallen onbewuste veiligheid ervaren in de publieke ruimten van uitgaansgebieden. Neem als voorbeeld een situatie waarin iemand met vrienden over een uitgaansplein loopt en geheel opgaat in een bespreking van de gebeurtenissen van zijn of haar favoriete tv-programma. Dit beeld sluit aan bij de oproep van Franck (2014) om juist ook datgeen te waarderen ‘wat al aanwezig is’ op bepaalde plekken.

De toevoeging ‘onbewust’ binnen ‘onbewuste veiligheid’ is van belang met het oog op de rol van het individu in relatie tot de assemblage waarbinnen hij of zij zich bevindt. Volgens Merleau Ponty (in Crossley, 1995) nemen mensen de wereld altijd waar via perceptie, maar zijn zij zich niet altijd bewust van hun waarneming, dan wel hun rol als waarnemer. Een groot deel van onze waarnemingen – en handelingen – vindt plaats in het onderbewuste, waarbij we met onze omgeving als het ware op de ‘automatische piloot’ interacteren. Gebeurtenissen uit het verleden en herinnering spelen hierbij een belangrijke rol (Brands & Schwanen, 2014). Door een focus op de rol van het geheugen binnen waarneming kunnen we ook beter begrijpen hoe correlaten binnen de *fear of crime*-onderzoekstraditie, zoals socialisatie, victimisatie en blootstelling aan de media (maar ook positieve ‘herinneringen’ en gebeurtenissen), een rol kunnen spelen in de ervaring van veiligheid (Brands, 2014). Dit alles suggereert dat de ‘prereflectieve’ perceptie van de atmosfeer waar personen deel van uitmaken op zichzelf een belangrijk aspect is van positieve veiligheid.

Onbewuste veiligheid kan desalniettemin altijd worden onderbroken. Er kan sprake zijn van een *trigger* die belemmerend en vervreemdend werkt en iemands bewustzijn van (on)veiligheid in de hand werkt. Wanneer personen ‘op hun hoede’ raken, ervaren zij een potentiële dreiging binnen de assemblage waar zij zich bevinden. Neem nogmaals de situatie waarin iemand met vrienden over een uitgaansplein loopt. Het is al wat later op de avond, de groep hoort af en toe geschreeuw; andere aanwezigen op het plein hebben duidelijk veel gedronken. De alertheid bij de groep neemt toe en kan zelfs omslaan in het ervaren van daadwerkelijke dreiging. Personen bevinden zich dan in een situatie waarin een ander de intentie vertoont kwaad te doen en waarbij het potentiële slachtoffer niet gemakkelijk uit de situatie weg kan (Brands & Schwanen, 2014). Neem als voorbeeld een

groep die scheldend op de vrienden op het plein af komt lopen.⁴ Dit soort fases van beleving sluit aan bij termen zoals *'fear (of crime)'* en *'anxiety'* (zie Pleysier, 2010), waarvoor binnen de wetenschappelijke literatuur relatief veel aandacht is. Niet één fase, maar de continue beweging tussen fases van 'onbewust' via 'op je hoede zijn' tot 'dreigend', zouden we dan veiligheidsbeleving in algemene zin kunnen noemen.⁵ Hieronder belichten we constellaties waarbinnen onbewuste veiligheid positief ervaren wordt.

Methode van onderzoek

Dit artikel baseert zich op een serie van achttien interviews⁶ met bezoekers van uitgaansgebieden (acht in Utrecht, vijf in Rotterdam en vijf in Groningen).⁷ Een dergelijk aantal is niet ongebruikelijk voor studies die gebruikmaken van *photo-elicitation* (Rose, 2012: 308), zoals hieronder nader zal worden toegelicht. De interviews maken deel uit van een groter onderzoeksproject dat zich op de bovengenoemde steden richt vanwege verschillen in aanbod van uitgaansgelegenheden, de opbouw van de populatie en de aard van het toezicht. Dertien van de deelnemers zijn geworven door op straat tussen 22.00 en 02.00 uur personen aan te spreken met de vraag om op een later moment deel te nemen aan een interview (drie avonden in Utrecht, vier in Rotterdam en twee in Groningen). De resterende deelnemers zijn geworven door middel van een 'sneeuwbalmethode'. Deze benadering zorgde voor enige bekendheid van de respondenten met de uitgaansgebieden. Dit is van belang, omdat verschillende auteurs benadrukken dat veiligheidsbeleving en angst voor criminaliteit bevraagd en bediscussieerd dienen te worden binnen een context die de respondent bekend is (Hale, 1996). Het aantal mannen en vrouwen onder de deelnemers was gelijk. Hun leeftijd varieerde tussen de 16 en 34 jaar. Vijf van de deelnemers hadden een multiculturele achtergrond, tegenover dertien deelnemers met enkel een Nederlandse achtergrond. Na toezegging voor deelname in het uitgaansgebied werden de interviews later afgenomen op een locatie naar keuze van de deelnemer. De lengte van de interviews varieerde tussen 35 en 100 minuten.

- 4 Van belang hier is dat de groep scheldende personen afhankelijk van de assemblage betekenis krijgt. De relaties tussen bijvoorbeeld de voorwerpen die zij (mee)dragen, de mogelijkheden die de omgeving biedt om weg te komen, maar ook datgene wat iemand 'weet' en 'gehoord' heeft over de groep en de mate waarin hij of zij zelf onderdeel is van een groep zijn hier bepalend. Een scheldende groep heeft dus niet altijd dezelfde betekenis; deze krijgt vorm 'in relatie tot'. Zie ook Schuilenburg (2012: 145-146) die het door Deleuze gehanteerde voorbeeld over de betekenis van een stijgbeugel uiteenzet.
- 5 Van belang is dat het onderscheid tussen fases ontleend wordt aan de interpretatie van de onderzoeker ter bevordering van zijn analyse van veiligheidsbeleving.
- 6 Deze data zijn eerder gebruikt binnen een tweetal artikelen die ingingen op de vraag hoe (formeel) toezicht zich verhoudt tot het gevoel van veiligheid (Brands & Schwanen, 2014; Brands, 2013). Anders dan bij de huidige analyse werd daarbij ook ingegaan op ervaringen van onveiligheid.
- 7 Het artikel hanteert gefingeerde namen uit oogpunt van privacy. Deze namen geven het geslacht van de deelnemer weer en de stad waar de deelnemer aangesproken werd op basis van de eerste letter van de gefingeerde naam (U/G/R).

We zijn ons bewust van enkele beperkingen in het gebruik van interviews. Het benaderen van veiligheidsgevoelens door middel van interviews op een andere plaats en tijd dan tijdens het uitgaan zelf kan worden bekritiseerd als een reflectie op wat is geweest. Bovendien rijst de vraag of het überhaupt mogelijk is de geleefde ervaring als zodanig te onderzoeken (zie bijvoorbeeld Van Manen, 1997). Gesterkt door argumentatie van Middleton (2010), Kleres (2011) en Hitchings (2012) is onze ervaring dat de deelnemers aan de interviews voldoende in staat waren om over hun onbewuste ervaringen en praktijken te vertellen. Tijdens het interview werd ook gebruikgemaakt van fotomateriaal (*photo-elicitation*) om de reflectie van respondenten op de geleefde ervaring te bevorderen.

De deelnemers aan de interviews is voorafgaand aan het interview gevraagd om 's avonds/'s nachts een foto te maken van 'de fijnste' en 'vervelendste' plek binnen het uitgaansgebied waar zij werden aangesproken. Daarbij is door ons benadrukt dat deelnemers de vrijheid hadden om hun eigen invulling te geven aan hun opdracht. Drie deelnemers waren niet in staat fotomateriaal aan te leveren voor de afgesproken interviewdatum. Met deze deelnemers is uitvoerig de situatie besproken die zij voor ogen hadden te fotograferen.⁸ De vijftien beelden van de 'fijnste' plekken staan hieronder weergegeven. Het gebruik van fotomateriaal nodigde de deelnemer uit zich in te leven in 'de situatie'. Dit stelde de deelnemers beter in staat hun gevoel en emotie aan te spreken: 'photo elicitation interview seems like not simply an interview process that elicits more information, but rather one that evokes a different kind of information' (Harper, 2002: 13). Rose beargumenteert dat door het gebruik van fotomateriaal deelnemers ook beter in staat zijn om over 'het alledaagse' te spreken: zaken die 'vanzelfsprekend' (2012: 306) zijn of lijken. Door het gebruik van fotomateriaal, tezamen met de bewoording 'fijnste plek', hoopten we dat respondenten gemakkelijker zouden praten over hun positieve ervaringen in uitgaansgebieden. Veelal kwam na verloop van tijd 'veiligheid' als onderwerp vanzelf ter sprake. Hierbij vonden we het gebruik van foto's een nuttig instrument om de assemblages waarbinnen respondenten zich bevonden tijdens een avond uit nader te bespreken, en zo hun veiligheidsbeleving voldoende te benaderen.

De interviews zijn opgenomen op een digitale bandrecorder, getranscribeerd, gecodeerd en vervolgens geanalyseerd met behulp van een CAQDAS (*Computer Assisted Qualitative Data Analysis Software*) programma. De transcripten zijn aanvankelijk open en axiaal gecodeerd. De beleving van onbewuste (positieve) veiligheid door de deelnemers aan de interviews trad tijdens dit proces op de voorgrond als resultaat. In een laatste fase zijn de transcripten opnieuw herlezen en gecodeerd en is de aandacht specifiek gericht op de uiteenzetting van situaties en momenten waarop respondenten onbewuste (positieve) veiligheid beleven. Dit leverde drie centrale thema's op: 'sfeer', 'herinnering en verleden', en 'sociale constructie en retoriek'. Hoewel deze thema's onlosmakelijk met elkaar samenhangen, worden ze hieronder een voor een beschreven.

8 Nog een andere deelnemer maakte een foto overdag in plaats van 's avonds. Weer een andere deelnemer bleek fotomateriaal van internet gebruikt te hebben.

Over warmte, gezelligheid en ontspanning: positieve veiligheid in stedelijke uitgaansgebieden

Figuur 1 Foto's van de 'fijne plekken'. De nummering correspondeert met verwijzingen in de tekst.

Onderzoekresultaten

Sfeer

Wanneer in de interviews wordt gevraagd naar de gefotografeerde fijne plek, koppelen deelnemers vaak een gevoelsmatige dimensie aan de foto. Het 'ineffable' en holistische begrip 'sfeer' wordt hierbij meerdere malen gemobiliseerd, en gaat veelal vooraf aan een meer inhoudelijke en puntsgewijze bespreking van individuele componenten die bijdragen aan deze tijdruimtelijke capaciteit:

'Als er een goede sfeer hangt dan kan jij je gewoon ontspannen, gewoon wat je doel is uitgaan, gewoon iets drinken, kletsen (...), ja en als je je dan weer op straat begeeft om naar een andere tent te lopen, nou dat je dat gewoon ontspannen doet, zonder na te denken kan doen. (...) Deze foto [8] typeert voor mij een goede sfeer, zeg maar. Omdat hier, zit eh een beetje het hart van Utrecht dan. Ik voel me hier echt gewoon wel prettig. En, ja de cafétjes zo mooi en de domtoren en het plein waar iedereen, hier spreek ik altijd af zeg maar. (...). Het nodigt je uit gewoon. (...) Een veilig prettig gevoel. Als er een goede sfeer hangt dan kan jij je gewoon ontspannen' [Ulla].

Wat we hierboven zien is hoe sfeer samenhangt met gevoel en daarnaast de mogelijkheid schept tot vorm(en) van handelen; in het geval van Ulla gaat het om gedachteloos navigeren tussen uitgaansgelegenheden. Van belang is ook de

nadruk die Ulla legt op het uitnodigende karakter van een plaats en de sfeer die daarmee gepaard gaat. Ulla lijkt te suggereren dat een dergelijke uitnodigende sfeer gekoppeld is aan positieve dimensies van ervaringen die zij heeft.

We zien daarnaast dat Ulla het concept veiligheid betreft op het uitzetten van haar ervaringen op de gefotografeerde plek. Nog duidelijker dan Ulla legt ook Ursula expliciet de relatie tussen sfeer en veiligheid. Ze articuleert veiligheid in termen van de affectieve kwaliteit 'warmte': 'Bij veiligheid, voor mij, dan komt het woord warmte in me op. Maar dat is dus warmte van mensen om me heen, de sfeer waarin ik zit, welke plek ik ben. (...) [En] als je je ergens hartstikke veilig voelt, let je totaal niet op [foto 6].' De warmte die Ursula ervaart, kunnen we interpreteren als de uitkomst van haar interacties met andere personen en (de karakteristieken van) de plaats waar zij zich bevindt. Wanneer Ursula omgeven wordt door warmte, is zij niet bezig met haar omgeving; ze begeeft zich op de automatische piloot. Het stelt haar in staat veiligheid op een onbewust niveau te ervaren, waarbij zij vrij is van zorgen.

Wanneer onbewuste veiligheid geduid wordt in termen van sfeer, is een belangrijke vraag hoe deze sfeer gestalte krijgt. Tijdens de interviews is duidelijk te merken dat het vormen van een inclusief beeld hieromtrent lastig is. 'Het heeft natuurlijk met heel veel factoren te maken', aldus Geertje. Verre van een compleet overzicht bieden de interviews wel een aantal aspecten die bij lijken te dragen aan sfeer. De manier waarop Ursula invulling probeert te geven aan het concept warmte in termen van (haar) interacties met andere elementen en karakteristieken van plaats is al uiteengezet. Ook Gerard, die tijdens het interview ingaat op zijn ervaringen in het Groningse uitgaansleven, noemt een aantal aspecten dat volgens hem bijdraagt aan sfeer:

'Ja. Ja, ook sfeer is (...). Ja ik, het blijft subjectief. Kijk de ene [persoon] kan het een prima sfeer vinden en de ander juist niet, maar dat is niet gauw zo. Sfeer is toch ook wat, denk ik, objectiever vast te stellen. En dan, ja, dan heb je toch criteria denk ik. Omgangsvormen tussen de mensen, maar ook gebouwen. Ehm, alles wat fysiek aanwezig is. Ademt ook sfeer uit.'

Van belang is allereerst dat Gerard duidelijk een koppeling maakt tussen waarnemer (de 'subjectieve' component) en, in dit geval, zijn omgeving. Meer specifiek duidt hij sfeer in termen van de relatie tussen de sociale en fysieke omgeving, en het individu. Sfeer is dus niet iets wat de omgeving bezit, maar is opgenomen in individuele ervaringen. Zoals Anderson (2009) stelt, ontstaat sfeer als het ware *tussen* de waarnemer en zijn of haar omgeving.

Gerard noemt vervolgens enkele elementen (omgangsvormen tussen mensen, fysieke objecten/gebouwen) die volgens hem tezamen bijdragen aan sfeer. Net als Gerard hierboven, proberen ook andere deelnemers aan de interviews nadere invulling te geven aan verschillende elementen van de sociale en fysieke omgeving. Hierin zien we belangrijke indicatoren terugkomen die ook in de *fear of crime*-literatuur besproken worden. Volgens de deelnemers kunnen aanwezige 'anderen', waarbij het zowel om hoeveelheid als identificatie met de eigen persoon gaat, op een positieve manier bijdragen aan sfeer. Ook de bouw/openheid van de

publieke ruimte en haar functie worden genoemd. De affectieve dimensie van historische bouw die we hierboven al naar voren zagen komen, is hiervan een voorbeeld. Opvallend is dat sommige respondenten ook aan geur en geluid refereren, wat aangeeft dat andere zintuiglijke waarnemingen naast 'zicht' een belangrijke rol kunnen spelen in de totstandkoming van een positieve ervaringen (zie bijvoorbeeld ook Henshaw, 2013; Jennings & Cain, 2013). Gezien de focus op de stedelijke nacht is het niet verwonderlijk dat verlichting eveneens vaak genoemd wordt als element dat bijdraagt aan sfeer. Daarbij gaat het niet alleen om de aan- of afwezigheid van licht, maar ook om de manieren waarop verlichting andere elementen 'accentueert'. Guus uit Groningen zegt hierover het volgende:

'Sowieso, zoals je kunt zien [is] er [een] hele ambiance, die is gemoedelijk om het zo te zeggen. Er komt, het is die combinatie van rood en geel die gewoon prettig wordt gevonden. Die ik in elk geval prettig vind. Een soort van nachtelijke gezelligheid. (...). En dat maakt het een prettige omgeving. De kleuren zijn fijn, het is een mooi gebouw, ja, dat helpt allemaal [foto 3].'

Op basis van het voorgaande kunnen we ons afvragen of, en hoe, verlichting bijdraagt aan (de al aanwezige) sfeer dan wel probeert op een positieve en prettige manier sfeer te bewerkstelligen. Zonder er expliciet naar gevraagd te hebben, komt Geertje van alle deelnemers misschien het dichtste bij deze vraag. Wanneer zij meer uitleg geeft over haar foto [14], zegt ze:

'Ook al lijkt het zo een beetje een onguur plekje [nu Geertje langer stilstaat en reflecteert op de foto, en buiten haar geleefde ervaring treedt, JB], dat is het niet. [Dat moet iets te maken hebben] dan [met die] hele leuke lichtjes. En een fijne omgeving. Dat je er een gezellige sfeer creëert. (...). Daar is dat natuurlijk wel zo, een beetje eh knussige sfeer. Ik denk dat dat ook wel veel uitmaakt eigenlijk. (...). Ik denk dat het meer feestelijke uitstraling geeft (...) en die sfeer geeft ook weer gemoedelijkheid met zich mee.'

Vanuit Geertjes optiek bestaat er een positieve verbinding tussen hoe we omgaan met de inrichting en verlichting van een onguure plaats en de beleving van veiligheid daarbinnen. Ze biedt zodoende een aantal aanknopingspunten met oog op de vraag hoe stedelijke ruimte (nog) gezellig(er), knus(er) en warm(er) is of kan worden. Verlichting speelt hierbij een belangrijke rol, evenals haar eerdere ervaring en gebruik van de plaats in kwestie. Op dit laatste wordt hieronder nader ingegaan.

Herinnering en verleden

Sfeer is geen eenzijdig gedeeld iets tussen personen. Het 'subjectieve' element van sfeer, zoals Gerard er eerder aan refereerde, wordt tijdens de interviews in de vorm van herinnering en kennis gekoppeld aan de bespreking van de foto's. Dit lijkt aan te geven dat perceptie van plaats inderdaad verschilt op basis van gewoonten en gebeurtenissen eerder in ons leven en die zijn opgeslagen in ons geheugen:

Jelle Brands

Interviewer: 'Hoezo is dit voor jou een fijne plek?'

Una: 'Omdat ik dit, de Flater, altijd wel een leuk kroegje vind. En dit vind ik wel echt een mooi stuk van Utrecht. Gewoon de gracht. En de, tja, zo'n Dom erachter en ik vind het een gezelligheid en sfeer uitstralen [wanneer] een plek, die eh, leuk er uit ziet en een soort van gezelligheid oproept' [foto 9].

Una praat over haar positieve herinneringen in en rondom het café de Flater die bijdragen aan haar positieve ervaring van plaats in de foto. Het verrijkt haar ervaring van plaats op zichzelf (zie ook Duff, 2010). Tegelijk illustreren de woorden van Una dat zulke herinneringen niet losstaan van de uitstraling van de ruimte, in dit geval het historische karakter van de grachten en de Dom van Utrecht. Beide aspecten, in relatie tot elkaar, dragen bij aan de gezellige sfeer die Una ervaart. Hiermee legt Una de koppeling tussen haarzelf als waarnemster en haar omgeving in het mogelijk maken van een fijne, en vaak ook veilige ervaring. Een ander voorbeeld hiervan is het interview met Ursula. Als we haar foto [6] bespreken, zegt zij: 'Ik heb ook nog aan de Neude zitten denken [als plek om een foto van te maken, JB], omdat de Neude natuurlijk een fijne plek is (...). Maar dit [westelijke deel van het Janskerkhof, JB] was voor mij meer persoonlijk omdat ik hier veel meer geweest ben dan bijvoorbeeld [op] de Neude, met uitgaan. (...). *Dus dat is sowieso een leuke associatie.*' Haar positieve herinneringen aan deze specifieke plek spelen voor Ursula een doorslaggevende rol en 'kleuren' haar perceptie als zodanig. Het maakt deze plek warm(er). Interessant in dat opzicht is ook dat Ulrich, Una en Ulla een foto hebben gemaakt van het Janskerkhof als illustratie van een 'onprettige' plek. Niet enkel herinneringen zullen hierin een rol spelen, maar het duidt nogmaals de relatie tussen persoon en omgeving. Er zit met andere woorden een individuele component aan de sfeer van een plaats.

Gelet op het bovenstaande kunnen we ons afvragen of en hoe positieve herinneringen gevoed en versterkt kunnen worden. Een goed voorbeeld hiervan wordt uitgewerkt in de *emotional geographies* door Tim Edensor. Op overtuigende wijze laat hij zien hoe een verscheidenheid aan licht(werken) 'expressive play and dance, social and familial interaction, [and] sensations of other places and times' (2012: 1117) in de hand kan werken. Door interactie met plaats te stimuleren, kunnen positieve herinneringen en associaties *gevormd* en *gekoppeld* worden. Een dergelijke concrete koppeling wordt niet gemaakt in de interviews. Meer algemeen is wel op te merken dat de mogelijkheid tot het ondernemen van 'leuke' activiteiten op de gefotografeerde plekken van belang is. Het café de Flater dient hierboven als voorbeeld. Ook Udo lijkt hierop te doelen wanneer hem wordt gevraagd hoe zijn 'onprettige' plek zou kunnen veranderen in een 'prettige' plek: 'Misschien als er een heleboel shops hier komen die ik fijn vind of, of eh ... discotheken. Of dingen die ik leuk vind om te doen. Ja, misschien kan het wel bij mij groeien.' Bepaalde (uitnodigende) functies, gekoppeld aan plaats, zouden ervaring dus kunnen beïnvloeden door gebruik ervan te maken (zie ook Jacobs, 1967), het 'laten groeien' aldus Udo. Gebruik, herkenning en familiariteit lijken daarmee een belangrijke rol te spelen in het toe-eigenen van een plek, zich er meer 'thuis' te voelen, en zich er prettiger en veiliger te voelen.

Sociale constructie en retoriek

Uiteraard speelt niet enkel 'daadwerkelijke' bekendheid mee: de (feministische) *fear of crime*-literatuur leert ons ook over het belang van sociale constructie van plaats (Koskela & Pain, 2000; Pain, 1997, 2000). Door wat anderen te zeggen hebben over plaats kan deze uiteindelijk ook als dusdanig ervaren worden. Verwachtingspatronen worden hierdoor verlegd. Alertheid wordt gestimuleerd. Ook de interviews duiden het belang van sociale constructie, onder meer vanuit de opvoeding: 'Als je de eerste keer naar Amsterdam ging ofzo, dat je moeder zei doe je tas op je buik. Dat je daar dacht waarom, omdat je daar zelf niet over nadenkt en, maar omdat iemand anders dat zegt. Dat je dat ineens dat wel bedenkt dat er iets kan gebeuren' [Una].

Ook Gerard beschrijft hoe hij meer over zijn veiligheid nadenkt wanneer 'het gebied waar ik heen ga een slechte reputatie heeft'. Kortom, zowel op basis van eerstehands ervaring, maar ook op basis van andermans vertellen kan alertheid getriggerd worden. Waar dit juist het negatieve benadrukt, vertelt Ulrich dat hij over het algemeen wel 'een soort van positieve, positief gevoel [krijgt van] mensen die uitgaan'. Hoewel dit een vrij algemene opmerking lijkt, maakt Ulrich hiermee een belangrijk punt. Hij verbindt namelijk een positieve associatie aan uitgaan, aan hetgeen hij daarover weet én gehoord heeft. Is het niet zaak om dit positieve beeld van deze – veelal – leuke activiteit te benadrukken *door* juist niet de negatieve kanten die aan uitgaan kleven een aanzienlijk groter podium te bieden? Moet er niet meer aandacht besteed worden aan het koesteren en ontwikkelen van een positieve retoriek omtrent (veiligheid in) het uitgaansleven? Een interessante illustratie in dat verband is de bespreking van Ukko 'zijn' fijne plek (de Neude, Utrecht, JB):

'Ja, terwijl op een foute avond kan dit juist de plek zijn waar alles fout gaat (...). Ondanks dat we het net over, dat hier alles uit de hand kan lopen. Heb ik (...), heb ik hier heel duidelijk het gevoel van veiligheid' [Foto 2].

De nuance die Ukko hier maakt, waarbij hij zich veilig voelt wanneer hij aanwezig is op deze plek, maar moeite heeft dit te 'verantwoorden' gedurende de reflectie tijdens de interviews is interessant en in eerste opzicht ambigu. Het duidt in ieder geval op het belang van een geleefde ervaring. De geleefde ervaring van wat er al is en de noodzaak om deze serieus te nemen.

Conclusie

Schuilenburg, Van Steden en Oude Breuil (2014) stellen in de introductie van de bundel *Positive Criminology* dat risico, gevaar en onveiligheid steeds vaker als status quo worden gezien binnen de samenleving. Dit is volgens hen niet zonder nadelen. Ronel en Segev (2015: 3) merken in dit verband op: 'When we approach the negative as real and only, it likely becomes the only and very reality we live in!' Binnen de criminologie en andere vakgebieden is dan ook een teneur ontstaan waarbij vooral negatief gedacht wordt over *safety* en *security*. Ook onder politici

en beleidsmakers is een veiligheidsdenken te herkennen dat zich concentreert op (het controleren van) de problematiek in de samenleving. Maar wat vinden de gebruikers van de straten en pleinen van de stad zelf eigenlijk? Hoe zien en duiden zij situaties en momenten van veiligheid?

In dit artikel heb ik laten zien dat er een vocabulaire is om de positieve intensiteiten die personen beleven in uitgaansgebieden te duiden. Vaak wordt gesproken in termen van sfeer, met een daaraan gekoppeld positief bijvoeglijk naamwoord. Wanneer zij onderdeel zijn van een prettige, gezellige, warme, knusse, ontspannen sfeer, blijken personen vaak niet bewust bezig met de situatie waarin zij zich bevinden en functioneren zij als het ware op de automatische piloot. Ze voelen zich veilig binnen de positieve connotatie – geborgen, onbekommerd en luchthartig – en zijn in staat ‘gedachteloos’ te handelen. De interviews maken tevens duidelijk dat een dergelijke sfeer waar deelnemers onderdeel van uitmaken noch iets is wat plaats bezit, noch iets strikt persoonlijks is. Ze is zowel ‘objectief’ als ‘subjectief’, bevindt zich in het domein van (fysieke) elementen, en tegelijk in het domein van persoonlijke interpretatie. Ze is ‘ertussenin’. Het gevoel van veiligheid, en de capaciteit tot handelen die daarmee gepaard gaat, ontleent zich dan ook zowel aan de omgeving als aan de persoon in kwestie.

Meer specifiek laten de resultaten zien dat een samenstelling van een veelheid aan relaties tussen elementen ten grondslag ligt aan het gevoel van veiligheid. Hoe deze zich precies tot elkaar verhouden is niet te achterhalen met behulp van het huidige onderzoek. De aanknopingspunten die in dit stuk geboden worden, dienen dan ook niet meer dan als exploratief opgevat te worden. Binnen de fysieke omgeving lijken aspecten als ‘functie’ van plaats, aanwezigheid van anderen, openheid en (soort) verlichting een belangrijke rol te spelen. Hierin zijn parallellen te constateren met bijvoorbeeld het pionierswerk van Jane Jacobs (1961) en William Foote Whyte (1980), maar ook met studies binnen de meer recente stadsplanningliteratuur (zie bijvoorbeeld Németh & Schmidt, 2011; Metha, 2014). Ook zijn er aanknopingspunten met de *fear of crime*-onderzoekstraditie. Een toevoeging aan deze literatuur is de variabele betekenis van bijvoorbeeld verlichting, die vorm krijgt in relatie tot andere kenmerken van de omgeving. Ook de leefomstandigheden van personen en het verleden in de vorm van herinnering komen duidelijk naar voren tijdens de interviews, die vooral onderstreept worden in de feministische *fear of crime*-literatuur. De huidige studie laat echter zien dat dit principe zich niet lijkt te beperken tot negatieve herinneringen en ervaringen. Door plaatsen in binnensteden te verrijken en interactie met plaats te versterken kunnen positieve herinneringen worden opgeroepen en gevormd (zie ook Edensor, 2012). Tot slot laten de resultaten zien dat het eenzijdig benadrukken van de ‘donkere’ kanten van uitgaan de ongewenste bijkomstigheid kan hebben dat de originele insteek rondom het faciliteren van plezier en vermaak in het gedrang komt.

Dit laatste wordt vooral duidelijk waar Ukko de ambiguïteit tussen het daadwerkelijk beleven van veiligheid (‘daar en dan’) en het reflecteren daarop verwoordt. De onbewuste en positieve manier waarop veiligheid zich manifesteert binnen (zijn) ervaring van alledaagse situaties staat in schril contrast met de doorgaans negatieve opvatting die we terugzien in het huidige veiligheidsvertoog. Juist op

de positieve notie zou *ook* nadruk gelegd moeten worden binnen het debat omtrent veilig uitgaan. Wanneer we ons enkel richten op de reflectieve uitleg van (on)veiligheid, en ons instrumentarium daarop inrichten, dreigt een belangrijk deel van wat veiligheid behelst verloren te raken: datgeen wat al aanwezig is (zie ook Franck, 2014).

Bovenal lijkt het zaak te (her)waarderen wat veelal al plaatsvindt. Deelnemers aan de interviews lijken immers aan te geven dat zij zich op veel momenten tijdens hun avonden uit prettig voelen. Van belang is dus om de eerder genoemde ‘*good encounters*’ en ‘*bad encounters*’ (Duff, 2010), en de daaruit voortvloeiende sfeer die personen in staat stelt vrij te handelen en zich prettig te voelen, te koesteren en beter te begrijpen. Meer projecten en onderzoeken zouden zich dan ook kunnen richten op het achterhalen en beschrijven van de elementen die betrokken zijn bij dergelijke ervaringen. Dit is van belang, gegeven de notie dat assemblages gezien kunnen worden als ‘zelfregulerende’ entiteiten – entiteiten waarbinnen veiligheid zichzelf organiseert (zie ook Schuilenburg, 2012).

Met het oog op het veiligheidsbeleid, en interventies gericht op de veiligheidsbeleving, zouden twee zaken meer aandacht verdienen. Allereerst dient kritisch te worden gekeken naar het toezicht en de controle van het nachtleven. Wat is hun betekenis in relatie tot de verscheidenheid aan andere elementen die we terugzien tijdens ‘een avond uit’? En (hoe) verschilt deze betekenis door de tijd, over plaatsen en tussen personen? Daarnaast zou het meer moeten gaan om het voeden en versterken van dat wat er al is, van de manieren waarop veiligheid zichzelf organiseert (zoals op veel momenten en plekken in de bestudeerde uitgaansgebieden het geval lijkt te zijn). In dit artikel zijn enkele eerste, exploratieve aanknopingspunten geboden die hierbij een rol zouden kunnen spelen (zie ook Franck, 2014). Bij het verder ontwikkelen hiervan kunnen stappers actief worden betrokken als waardevolle en kennis hebbende informanten.

Literatuur

- Aalst, I. van & I. van Liempt (2011), Uitgaansstad onder spanning. *Justitiële verkenningen*, 37(4), 9-24.
- Aalst, I. van & T. Schwanen (2009), Omstreden nachten: Angstgevoelens van jongeren in de uitgaansgebieden van Arnhem en Apeldoorn. In: H. Boutellier, N. Boonstra & M. Ham (eds.), *Omstreden ruimte*. Amsterdam: Van Gennep, 157-175.
- Anderson, B. (2006), Becoming and being hopeful: Towards a theory of affect. *Environment and Planning D: Society and Space*, 24(5), 733-752.
- Anderson, B. (2009), Affective atmospheres. *Emotion, Space and Society*, 2(2), 77-81.
- Bakker, G. (2015), Positieve veiligheid. Een theoretische analyse van een omstreden begrip. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 14(2), 36-52.
- Boers, J., R. van Steden & J.C.J. Boutellier (2008), Het effect van positieve en negatieve factoren op veiligheidsbeleving: Een kwantitatieve studie onder inwoners van Amsterdam. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 7(3), 34-52.
- Boogaarts, S. (2008), Claiming your place at night: Turkish dance parties in The Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(8), 1283-1300.
- Brands, J. (2013), Vermaak en vertier onder toezicht. *AGORA*, (3), 40-43.

Jelle Brands

- Brands, J. (2014), *Safety, Surveillance and Policing in the Night-Time Economy: A Visitor Perspective*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Brands, J. & T. Schwanen (2014), Experiencing and governing safety in the night-time economy: Nurturing the state of being carefree. *Emotion, Space and Society*, 11 (May), 67-78.
- Brands, J., T. Schwanen & I. van Aalst (2014), Spatiotemporal variations in nightlife consumption: A comparison of students in two Dutch cities. *Applied Geography*, 54 (October), 96-109.
- Brands, J., T. Schwanen, & I. van Aalst, (2015), Fear of crime and affective ambiguities in the night-time economy. *Urban studies*, 52(3), 439-455.
- Brands, J., I. van Aalst & T. Schwanen (2015), Safety, surveillance and policing in the night-time economy: (Re) turning to numbers. *Geoforum*, 62 (June), 24-37.
- Brunt, L. (2013), Stadsonderzoek is blind. *AGORA*, (5), 8-11.
- Chatterton, P. & R. Hollands (2003), *Urban Nightscapes: Youth Cultures, Pleasure Spaces and Corporate Power*. Abingdon: Routledge.
- Crawford, A. (2014), Thinking about sustainable security: metaphors, paradoxes and ironies. In: M. Schuilenburg, R. van Steden & B. Oude Breuil (eds.), *Positive Criminology. Reflections on Care, Belonging and Security*. Den Haag: Eleven International Publishing, 33-56.
- Crossley, N. (1995), Merleau-Ponty, the elusive body and carnal sociology. *Body & Society*, 1(1), 43-63.
- Davidson, J. & C. Milligan (2004), Embodying emotion sensing space: Introducing emotional geographies. *Social & Cultural Geography*, 5(4), 523-532.
- Deleuze, G. & F. Guattari (1987), *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. London: Continuum.
- Doran, B.J. & M.B. Burgess (2012), Why is fear of crime a serious social problem?. In: B.J. Doran & M.B. Burgess (eds.), *Putting Fear of Crime on the Map. Investigating Perceptions of Crime Using Geographic Information Systems*. New York: Springer, 9-23.
- Doran, B.J. & B.G. Lees (2005), Investigating the spatiotemporal links between disorder, crime, and the fear of crime. *The Professional Geographer*, 57(1), 1-12.
- Duff, C. (2010), On the role of affect and practice in the production of place. *Environment and Planning D: Society and Space*, 28(5), 881-895.
- Duff, C. (2014), The place and time of drugs. *International Journal of Drug Policy*, 25(3), 633-639.
- Edensor, T. (2012), Illuminated atmospheres: anticipating and reproducing the flow of affective experience in Blackpool. *Environment and Planning D: Society and Space*, 30(6), 1103-1122.
- Eldridge, A. & M. Roberts (2008), A comfortable night out? Alcohol, drunkenness and inclusive town centres, *Area*, 40(3), 365-374.
- Franck, K. (2014), Security in support of safety and community. Thoughts from New York. In: M. Schuilenburg, R. van Steden & B. Oude Breuil (eds.), *Positive Criminology. Reflections on Care, Belonging and Security*. Den Haag: Eleven International Publishing, 85-99.
- Hadfield, P., S. Lister & P. Traynor (2009), 'This town's a different town today'. Policing and regulating the night-time economy. *Criminology & Criminal Justice*, 9(4), 465-485.
- Hale, C. (1996), Fear of crime: A review of the literature. *International Review of Victimology*, 4(2), 79-150.
- Harper, D. (2002), Talking about pictures: A case for photo elicitation. *Visual Studies*, 17(1), 13-26.

- Helms, G., R. Atkinson & G. MacLeod (2007), Securing the city: Urban renaissance, policing and social Regulation. *European Urban and Regional Studies*, 14(4), 267-276.
- Henshaw, V. (2013), *Urban smellscape: understanding and designing city smell environments*. Abingdon: Routledge.
- Hicks, S. & S. Brown (2013), Perceptions of risk: A review of the effects of individual and community level variables on perceptions of risk. *International Review of Victimology*, 19(3), 249-267.
- Hitchings, R. (2012), People can talk about their practices. *Area*, 44(1), 61-67.
- Hobbs, R., P. Hadfield, S. Lister & S. Winlow (2003), *Bouncers: Violence and Governance in the Night Time Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Huang, T-S. (2014), Not 'fortress Los Angeles'. Design, and management of privately owned public spaces in New York City. In: M. Schuilenburg, R. van Steden & B. Oude Breuil (eds.), *Positive Criminology. Reflections on Care, Belonging and Security*. Den Haag: Eleven International Publishing, 117-127.
- Hubbard, P. (2005), The geographies of 'going out': Emotion and embodiment in the evening economy. In: J. Davidson, L. Bondi & M. Smith (eds.), *Emotional Geographies*. Aldershot: Ashgate, 117-134.
- Hutta, J.S. (2009), Geographies of geborgenheit: Beyond feelings of safety and the fear of crime. *Environment and Planning D: Society and Space*, 27(2), 251-273.
- Jacobs, J. (1961), *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Jayne, M., G. Valentine & S.L. Holloway (2008), Geographies of alcohol, drinking and drunkenness: A review of progress. *Progress in Human Geography*, 32(2), 247-263.
- Jennings, P. & R. Cain (2013), A framework for improving urban soundscapes. *Applied Acoustics*, 74(2), 293-299.
- Kleres, J. (2011), Emotions and narrative analysis: A methodological approach. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 41(2), 182-202.
- Koskela, H. & R. Pain (2000), Revisiting fear and place: Women's fear of attack and the built environment. *Geoforum*, 31(2), 269-280.
- Liempt, I. van & I. van Aalst (2013), De nacht als onontgonnen onderzoeksterrein. *AGORA*, (5), 4-6.
- Lovatt, A. & J. O'Connor (1995), Cities and the night-time economy. *Planning Practice and Research*, 10(2), 137-144.
- Manen, M. van (1997), Fenomenologie: een kwalitatieve stroming met een verscheidenheid aan tradities. *KWALON*, 21(1), 30-36.
- McCormack, D.P. (2008), Geographies for moving bodies: Thinking, dancing, spaces. *Geography Compass*, 2(6), 1822-1836.
- McSweeney, B. (1999), *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Measham, F. & P. Hadfield (2009), Everything starts with an 'E': Exclusion, ethnicity and elite formation in contemporary English clubland. *Adicciones*, 21(4), 363-386.
- Mehta, V. (2014), Evaluating public space. *Journal of Urban Design*, 19(1), 53-88.
- Melik, R. van, I. van Aalst & J. van Weesep, J. (2007), Fear and fantasy in the public domain: the development of secured and themed urban space. *Journal of Urban Design*, 12(1), 25-42.
- Middleton, J. (2010), Sense and the city: Exploring the embodied geographies of urban walking. *Social & Cultural Geography*, 11(6), 575-596.
- Moran, L. & B. Skeggs (2010), *Sexuality and the Politics of Violence and Safety*. London: Routledge.
- Németh, J. & S. Schmidt (2011), The privatization of public space: modeling and measuring publicness. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 38(1), 5-23.

Jelle Brands

- Oppelaar, J. & K. Wittebrood (2006), *Angstige burgers*. Den Haag: SCP.
- Pain, R. (1997), Social geographies of women's fear of crime. *Transactions of the Institute of British geographers*, 22(2), 231-244.
- Pain, R. (2000), Place, social relations and the fear of crime: A review. *Progress in Human Geography*, 24(3), 365-387.
- Pain, R. (2006), Paranoid parenting? Rematerializing risk and fear for children. *Social & Cultural Geography*, 7(2), 221-243.
- Pain, R. (2009), Globalized fear? Towards an emotional geopolitics. *Progress in Human Geography*, 33(4), 466-486.
- Pleysier, S. (2010), 'Angst voor criminaliteit' onderzocht. *De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Roberts, M. (2013), 'A big night out': Young people's drinking, social practice and spatial experience in the 'liminoid' zones of English night-time cities. *Urban Studies*, 52(3), 571-588.
- Roberts, M. & A. Eldridge (2009), *Planning the Night-Time City*. Abingdon: Routledge.
- Ronel, N. & D. Segev (2015), Introduction. 'The good' can overcome 'the bad'. In: N. Ronel & D. Segev (eds.), *Positive Criminology*. Abingdon: Routledge, 3-12.
- Rose, G. (2012), *Visual Methodologies: An Introduction to Interpreting Visual Materials*. London: Sage.
- Schuilenburg, M. (2012), *Orde in veiligheid. Een dynamisch perspectief*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Schuilenburg, M. & R. van Steden (2014). De Collectieve Horeca Ontzegging: uitsluiting uit de publieke ruimte. *Beleid en Maatschappij*, 41(1), 4-18.
- Schuilenburg, M., R. van Steden & B. Oude Breuil (2014), A critique of security. Towards a positive turn in criminology. In: M. Schuilenburg, R. van Steden & B. Oude Breuil (eds.), *Positive Criminology. Reflections on Care, Belonging and Security*. Den Haag: Eleven International Publishing, 9-16.
- Waite, G., L. Jessop & A. Gorman-Murray (2011), 'The guys in there just expect to be laid': Embodied socio-spatial practices of a 'night out' in Wollongong, Australia. *Gender, Place & Culture*, 18(2), 255-275.
- Whyte, W.H. (1980). *The Social Life of Small Urban Spaces*. New York: Project for Public Space.
- Winlow, S. & S. Hall (2006), *Violent Night: Urban Leisure and Contemporary Culture*. Oxford: Berg.
- Zuijlen, R. van (2008), *Veiligheid als opdracht*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.